

Мондијализација, агресивна и присилна

Академик Владо А. Лубарда
Црногорска академија наука и умјетности

Увод

Мондијализација или глобализација¹ је процес успостављања тијесне социјално-економске, политичке, културне, научне и друге повезаности међу људима, државама и дијеловима свијета, са циљем повећања економског раста и продуктивности, побољшања животног стандарда и благостања, ширења и развоја демократије, јачања културног плурализма и толеранције, и осјећаја припадности ширем региону, континенту или свијету (транспланетарни или супратериторијални друштвени простор). Она, дакле, обухвата материјалистичко-економске аспекте капиталистичког система, укључујући духовне, културне и образовне процесе у условима савремених међународних односа, утичући на систем вриједности, навике, понашање и размишљање људи. Глобализација се понекад поистовећује са процесима интернационализације, либерализације и вестернизације (американизације). Иако се зачеци процеса глобализације могу препознати знатно раније,² њен интензиван развој се одвија у последњих пола вијека, нарочито у последње двије деценије (савремена глобализација) у којима је дошло до експлозије технолошког развоја у сфери тренутних комуникација, размјене информација и знања, развоја интернета, олакшаних и убрзаних финансијских трансакција и физичке мобилности (информације и новац теку брже него икад). Глобализација је тако окарактерисана убрзањем спровођења људских активности у готово свим сферама дјелатности до нивоа који су до скоро били незамисливи. Технолошки најнапреднија друштва су истински базирана на знању (*knowledge-based societies and economies*).

У процесу глобализације националне владе прилагођавају своју дјелатност економским захтијевима међународног тржишта, уз сарадњу са међународним политичким, финансијским и другим организацијама, као што су Организација уједињених нација, Међународни монетарни фонд, Свјетска банка и Свјетска трговинска организација. Организовано спровођење или руковођење глобализације се сматра немогућим. То је један спонтани процес, у највећој мјери под утицајем закона тржишта, премда су институције као УН и друге међународне организације формиране у циљу убрзања глобалног развоја, елиминисања глади, сиромаштва и болести, расне

¹ Иако се термин мондијализација сматра француским еквивалентом енглеског термина глобализација, Jacques Derrida инсистира да су двије ријечи у одређеној мјери различите: геометријском и географском смислу садржаном у енглеској ријечи *globe* недостаје друштвени и историјски смисао садржан у француској ријечи *monde*. Детаљније, видјети: V. Li, Elliptical interruptions: or, why Derrida prefers mondialisation over globalization, *The New Centennial Review* 7/2, 141-154 (2007), као и <http://fr.wikipedia.org/wiki/Mondialisation>.

² У одређеном смислу глобализацијом се може сматрати и ширење колонијалних царстава моћних држава у прошлости и ширење њиховог утицаја и културе. На примјер, официјелни језици у Јужној Америци су и данас језици колонизатора – шпански и португалски, а службени језик у САД и Аустралији је енглески. Утицаји енглеског парламентаризма, културе и образовног система у Индији су и данас велики.

сеграгације, и свих врста дискриминације.³ На примјер, Универзална декларација о људским правима је акт Уједињених нација донешен 1948. године. Вашингтон консензус с краја прошлог вијека је пакет од 10 препоручених економских мјера од стране институција лоцираних у Вашингтону (IMF, World Bank, US Treasury Department) намијењених земљама у развоју у циљу њиховог ефикаснијег укључивања у глобални развој (макроекономска стабилност, отварање према размјени и улагањима, раст домаћег тржишта и економије). Свјетски економски форум (WEF), непрофитна фондација са сједиштем у Женеви, од 1987. одржава низ састанака сваке године посвећених регионалним питањима и глобализацији. Овогодишњи форум у Давосу је окупио 1.500 директора водећих свјетских компанија и близу 50 предсједника или премијера држава. Клинтонова Глобална иницијатива је организација формирана 2005. године, која окупља глобалне лидере у разним областима дјелатности, у циљу проналажења и имплементирања нових идеја и рјешења за најактуелније и најургентније свјетске изазове и проблеме. У оквиру Међународне организације рада, изазови глобализације су условили доношење Декларације о социјалној правди у циљу праведне глобализације (2008), како би се нагласила потреба за социјалном димензијом глобализације заснованој на вриједности достојанства на раду.⁴

Предности глобализације

Технолошка револуција, могућност тренутних комуникација и размјена информација, олакшана и убрзана мобилност људи,⁵ капитала, роба и услуга су покретачка снага глобализације. Захваљујући интензивирању комуникација на бази мобилне телефоније и интернета (комуникацијска глобализација) дошло се до виртуалног смањења планете Земље.⁶ Практично све постаје доступно свима и свугдје. Смањене баријера за размјену, либерализација тржишта и технолошка револуција корјенито су измијениле економске токове и обављање бизниса у готово свим земљама.⁷ Стварање глобалног тржишта са слободним протоком капитала

³ K. Ohmae, *The next global stage – challenges and oportunities in our borderless world*. Wharton School Publishing, Pearson Education, Inc. (2005); J. H. Mittelman, *Contesting global order – development, global governance and globalization*. Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York (2011).

⁴ Б. А. Лубарда, *Радно право – расправа о достојанству на раду и социјалном дијалогу*, стр. 200. Правни факултет, Београд (2012).

⁵ На примјер, глобални развој туризма, великим дијелом омогућен развојем авиоиндустрије и приступачнијим цијенама авионских летова, као и порастом стандарда, довео је до пораста броја путника у међународном саобраћају са 25 милиона у 1950. години на 500 милиона у 2000. години (<http://fr.wikipedia.org/wiki/Mondialisation>). У зачетку су и комерцијална/туристичка потовања у свемир (*space tourism industry*), за сада једино у организацији Руске свемирске агенције; видјети http://en.wikipedia.org/wiki/Space_tourism.

⁶ М. Ђуровић, Црна Гора и Црногорска академија наука и умјетности у ери глобализације, *Извјесна неизвјесност*. Пегаз, Бијело Поље, Црна Гора (2012).

⁷ О утицају глобализације на развој економског система и либерализацију тржишта у Црној Гори, видјети: В. Вукотић, *Концепцијске основе новог економског система у Црној Гори*, друго издање. Институт за стратешке студије и пројекције, Подгорица, Црна Гора (2006). О интеграцијама, видјети: Г. Ђуровић, уредник, *Интеграција у европске и евроатланске структуре*. Пројекат: *Црна Гора у XXI стољећу - у ери компетитивности*. ЦАНУ, Подгорица (2010). О реформи црногорског друштва, традиционализму и духу модернизма, видјети: Д. К. Вукчевић, *Иза норми: социолошки и правни есеји*.

(финансијска и економска глобализација) подстиче конкуренцију и развој. Нарочити прогрес у економским интеграцијама у свјетски систем размјене оствариле су тзв. БРИКС земље (Бразил, Русија, Индија, Кина, Јужна Африка). Према недавним подацима Организације за економску кооперацију и развој (OECD), у Русији је размјена порасла за 50%, у Кини се скоро удвостручила, а у Индији и Бразилу више него удвостручила. САД, Канада и Мексико су 1994. године склопиле уговор о трилатералној размјени - The North American Free Trade Agreement (NAFTA). Геополитичка и економска организација југоисточних азијских земаља - The Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) је формирана још 1967. године (првобитно шест, а сада десет држава) у циљу убрзања економског раста, социјалног прогреса, културног развоја и заштите мира и стабилности у том региону.

Глобализација у науци је заснована на научној размјени, комуникацијама преко научних часописа и међународних конференција, интернет комуникација, реализацији међународних пројеката, итд. Велики број истраживача, научника и умјетника ради и ствара у срединама (земљама) које им професионално највише пружају или их највише мотивишу, без обзира на њихову географску локацију. При том, задржавајући свој национални и културни идентитет, они дају допринос диверзитету креативних средина у којима раде и развоју плуралитета идентитета и космополитизма, тј. осјећаја припадности ширем региону, континенту или свијету. Велики број студената редовних и последиједипломских студија студира на универзитетима ван својих земаља. Универзитетски кампуси у САД и Енглеској су изражено мултинационални, нарочито на последиједипломским студијама, како у саставу студената, тако и у саставу наставног кадра. Отварају се нови универзитети, на примјер КАУСТ у Саудијској Арабији, у које су уложена огромна средства са циљем привлачења најбољих студената и истакнутих професора из цијелог свијета и са амбицијом академског такмичења са најугледнијим универзитетима у свијету, као што су Харвард и Кембриџ, и достизања изврности на глобалном нивоу. Велики допринос глобализацији у науци и развоју науке дају електронске базе података, часописи са отвореним приступом (*open-access journals*) и онлајн (*online*) индекси цитираности као што су Web of Science, Scopus и Google Scholar. Глобализација у високом образовању одвија се и кроз изградњу еквивалентних или сличних универзитетских програма (на примјер, Болоњска конвенција у Европској унији), што омогућује лакшу размјену студента (на примјер проведен семестар или година на другом универзитету, или промјена универзитета у току студија), као и њихово лакше запошљавање након дипломирања у ширем региону или свијету.⁸ С обзиром да је готово све доступно преко интернета, глобализација се одражава на образовне програме и процесе, у којима се мање инсистира на памћењу, а више на креативности и размишљању о новим идејама и концептима. Алтернативни (онлајн) облици образовања на дистанцу су такође у експанзији (на примјер, Каплан и Феникс универзитети у САД).⁹ Међународне конференције о примјени савремених информационих и комуникационих технологија (ИЦТ) у образовању се редовно одржавају (ове године у Кини).

ЦИД, Подгорица (2003).

⁸ N. Burbules, C. Torres, eds., *Globalization and education: critical perspectives*. Routledge, London (2000); S. Chinnammai, Effects of globalization on education and culture, *ICDE International Conference*. New Delhi (2005).

⁹ В. А. Лубарда, Амерички систем образовања и карактеристике његовог развоја, са препорукама за образовање у Црној Гори до 2030. године. Пројекат: *Црна Гора у XXI стољећу – у ери компетитивности*, Тема: *Образовање*, стр. 1-26. ЦАНУ, Подгорица (2010).

Глобализација у здравству огледа се кроз могућности медицинских интервенција и лијечења изван граница једне државе, универзијализацији медицинског знања, искуства и нових процедура и љекова (медицинска и фармацеутска глобализација). Америчке болнице (на примјер, Mayo Clinic и Johns Hopkins) од скора отварају своја истурена одјељења на Блиском Истоку и у Азији.¹⁰ Развита међународних стандарда у медицинском образовању и здравственој заштити ће значајно допринијети очувању здравља, превентиви појаве болести, лијечењу и продужетку живота. Здравље мора да има третман основног универзалног људског права.¹¹ Глобализација и информационе технологије омогућили су развој медицине на даљину (е-медицине), што олакшава остваривање здравствене заштите и пружање помоћи пацијентима и повријеђеним на удаљеним или неприступачним мјестима, у случају елементарних непогода (поплаве, цунами, земљотреси), или у специфичним дјелатностима (поморство, нафтне платформе, рударски копови, итд.). Развој коришћења мобилних технологија у здравству (*mHealth*) је један од фокуса активности УН и организација као што су *mHealth Alliance* и *Gates Foundation*.¹² У многим земљама Источне Европе медицински програми на универзитетима се прилагођавају програмима Западне Европе и САД како би се њихове љекарске дипломе лакше нострификовале у иностранству и како би се на њихове универзитете привукли студенти из других земаља. Неке земље, нарочито оне у развоју, привлаче пацијенте из других (развијенијих и богатијих) земаља нудећи квалитетне а мање скупе медицинске услуге. На примјер, квалитетни хируршки захвати у медицинским центрима у Индији или Мексику се могу обавити по цијени од свега 10-20% цијене за идентичне захвате у САД. Ово је довело до експанзије тзв. медицинског туризма. Број Американаца који су отишли на лијечење у иностранство у току 2012. године је био око 10 милиона. Процијењује се да ће овакав одлив пацијената у земље у развоју доносити тим земљама приход од више десетина милијарди долара годишње, ово тим прије што се медицинске услуге нуде у пакету са туристичким разгледањима и одмором након лијечења или оперативних захвата.

Нови електронски производи и интернет омогућују да се стичу заједничка знања, навике и обичаји, нарочито међу младим. Значајан допринос глобализацији дају филмска и музичка умјетност, интернет, сателитска и кабловска телевизија, промовисањем и ширењем нових стилова, укуса, навика и обичаја. Холивудски глобализам се огледа и у томе што приходи од приказивања филмова у САД постају све мањи у односу на укупне – глобалне приходе. Прошле године приказивање најуспјешнијих филмова ван територије САД донијело је двоструко веће приходе од прихода за њихово приказивање у САД. Све чешће велика холивудска остварења доживљавају своје премијере не у Лос Анђелосу или Њујорку, већ у Паризу, Рио де Жанеиру, Токију или некој другој свјетској метрополи.¹³ Велика музичка остварења и хитови не препознају границе држава и контуре континента (Моцарт, Павароти, Битлси). Исто важи и за сликарство и за књижевна дјела. Глобализација је евидентна и у спорту, не само кроз традиционална олимпијска и међународна такмичења, већ и кроз растућу мултинационалност у саставима спортских тимова у скоро свим гранама

¹⁰ A. Murti, The globalization of medicine, *Physical Therapy Products*, September Issue (2008).

¹¹ C. Segouin, B. Hodges, P.-H. Brechat, Globalization in health care: is international standardization of quality a step toward outsourcing? *Int. J. Qual. Health Care* **17/4**, 277-2798 (2005).

¹² D. L. Scher, Mobile health and the globalization of medicine. <http://www.kevinmd.com/blog> (2011).

¹³ <http://www.jutarwi.hr/hollywood--trijumf-globalizacije-i-filmskih-fransiza/965352/>

спорта (на примјер, фудбалски и кошаркашки тимови у Енглеској, Шпанији, Италији, САД и Јапану). Врхунски резултати у спорту, као и у другим дјелатностима, мјере се и препознају на глобалном нивоу и по глобалним критеријумима. Професионални тенис и аутомобилизам су готово искључиво глобалног карактера, са такмичењима која се одвијају у Европи, Аустралији, Америци, Африци и Азији.

Наличја глобализације

Глобализација има очигледне позитивне ефекте јер ствара нова радна мјеста, повећава културни плурализам, омогућује олакшано спровођење хуманитарне помоћи, брз пренос знања и информација и велику мобилност. Међутим, она има и озбиљних недостатака¹⁴ јер може да изазове изражене и дубоке друштвене подјеле на богате и сиромашне, финансијску кризу, ширење болести, загађење средине (тамне стране глобализације). Неки од споменутих негативних ефеката, међутим, сматрају се више последицом неадекватног политичког дјеловања у реализацији глобализације него самог процеса глобализације. Националне владе у процесу глобализације сарађују са међународним политичким, финансијским и другим организацијама, задржавајући своју независност, али постоје објективна ограничења потпуне независности влада због неопходности прилагођавања њихове дјелатности економским захтјевима међународног тржишта и регулативи међународних економских, политичких и других организација и институција са којима сарађују (International Monetary Fund, World Bank, World Trade Organization, European Central Bank, International Criminal Court). Осим тога, у процесима транснационализације и укључивања у савезе као што су НАТО и Европска унија, државе по правилу морају пренијети или се одрећи дијела свог суверенитета. Један од предуслова за реализацију пројекта глобализације су економске реформе у неразвијеним земљама и њихово отварање токовима глобалне економије и тржишта. У процесима интеграције на путу у глобализовано друштво постоји реална опасност умањења или губљења институционалних слобода у тим земљама, који се јављају као последица концентрације економске и друге моћи у центрима под контролом најмоћнијих сила. Радикалнији политички економисти ово описују као неоимперијализам.¹⁵ Велики број запослених у развијеним земљама такође осјећа негативне ефекте глобализације, јер губи послове због тога што компаније премијештају дијелове производног процеса или услуга у земље у развоју (*offshoring*), са далеко јефтинијом радном снагом (уз минималну надокнаду за рад од пола долара на сат, умјесто од 10 долара надокнаде у САД; утрка ка дну - *race to the bottom* у снижавању трошкова радне снаге). Извјесно охрабрење представља закључивање међународних колективних уговора у оквиру мултинационалних компанија у циљу успостављања минималних радних стандарда, чиме се изражава приврженост концепту социјалне одговорности, заштити животне средине, правима потрошача, и антикорупцијској пракси компанија.

Многи аналитичари сматрају да је глобализација довела до погоршања социоекономских, политичких и културних прилика у мање развијеним земљама, те продубљивања сиромаштва и неједнакости у тим државама, али да се то догодило не због процеса саме глобализације већ због неспособности или неспремности тих земаља

¹⁴ М. Печујлић, *Глобализација: два лица света*. Гутенбергова Галаксија, Београд (2005).

¹⁵ Н. Veltmeyer, ed., *New perspectives on globalization and antiglobalization – prospects for a new world order*. Ashgate Publishing Limited, Hampshire, England (2008).

да се прилагоде или прате токове и изазове глобализације.¹⁶ Такође, у мање развијеним земљама, са благим законима о очувању средине, загађење воде, ваздуха и земље и уништавање шума су у порасту са интензивирањем глобализације. Земље трећег свијета се олако одлучују да уништавају своје шуме, рудна и друга природна богатства, у жељи да се придруже и дају такмичарски допринос свјетском развоју и економији под контролом суперсила.

Процијењује се да би за базичне потребе најсиромашнијих земаља требало годишње издвојити око 9 милијарди долара за воду и санитарације, 13 милијарди за исхрану и основно здравствено осигурање, а 6 милијарди за образовање. То су значајна средства, али знатно мања од годишњих трошкова грађана САД за алкохол и козметику (80) или набавку аутомобила (560 милијарди, по подацима од прије 15 година). Истовремено, грађани ЕУ годишње троше 150 милијарди на алкохол и цигарете, а 11 милијарди на сладолед.¹⁷ Институционални инвеститори у својим спекулативним трансакцијама располажу са 210 билиона долара, што је више него двоструки износ бруто дохотка свих развијених индустријских земаља заједно. Концентрација финансијске моћи је и даље у рукама земаља из групе Г-8, у коју не улазе Кина и Бразил, иако су се у међувремену сврстале међу осам најразвијенијих економија свијета – Кина друга, а Бразил седма економска сила по бруто домаћем производу. Држава не мора да буде велика да би била успјешна: новоиндустријализоване земље као што су Тајван и Јужна Кореја достигле су дохотке најразвијенијих држава.¹⁸

Глобално загријевање је универзални проблем, нарочито препознат и актуелан у последње двије деценије. Према британском научнику Davidu Kingu, климатске промјене су најозбиљнији проблем човјечанства, опаснији од тероризма. Опасност од тероризма је наравно глобални проблем и његово рјешење захтијева глобалну акцију, али не неопходно или само оружану. David Held and Anthony McGrew сматрају да је ароганција великих и моћних сила драматично ослабила међународне законе и легитимитет, те да су се изгледи за савлађивање тероризма погоршали а не побољшали.¹⁹ Такође, интензивирањем активности и улагањем средстава у борбу против тероризма, умањени су или потиснути глобални напори за искорјењивање сиромаштва, глади и болести (сида, маларија). Осим тога, повећана је опасност од лакшег преноса и ширења болести и епидемија, као и друштвених деформација, олакшаном и интензивираним мобилношћу и транзитом људи и робе. Ризици, дакле, постају глобални, а друштво постаје друштво ризика.²⁰

Критичари глобализације тврде да би међународни поредак и односи у процесу глобализације требало да почивају више на принципима равноправности и једнакости, а мање на принципима који имају за главни циљ максимизирање профита мултинационалних корпорација и компанија. Заправо, поставља се питање да ли је

¹⁶ A. M. Bissessar, ed., *Globalization and governance – essays on the challenges for small states*. McFarland & Comp., Inc., Publishers, Jefferson, North Carolina and London (2004).

¹⁷ D. Held, *Global covenant: the social democratic alternative to the Washington consensus*. Polity Press, Cambridge (2004).

¹⁸ J. Lončar, Globalizacija – pojam, nastanak i razvoj, *Geoadria* **10/1**, 91-104 (2005).

¹⁹ D. Held, *Globalization theory: problems and controversies*. Polity Press, Cambridge (2007); D. Held, A. McGrew, *Globalization/anti-globalization: beyond the great divide*, 2nd edition. Polity Press, Cambridge (2007); A. McGrew, *Globalization and global politics*. <http://www.oxfordtextbooks.co.uk/orc/baylis5e/> (2012).

²⁰ U. Beck, *What is globalization?* Polity Press, Cambridge (2009).

главни циљ актуелне глобализације повећање економског раста, продуктивности и профита, или повећање демократије, квалитета живота, сигурности и једнакости. Критичари који вјерују у ово прво осврћу се на глобализацију као тријумфалну фазу капитализма или неолибералну апологију.²¹ Богате земље постају богатије, а сиромашне сиромашније. У земљама које све више заостају за развијеним дијеловима свијета расте не само стопа незапослености већ и криминала, самоубиства, коришћења дроге и других друштвених аномалија. Наличје интензивних интернет комуникација је и повећан ризик од отуђења међуљудских односа, вођење виртуалног живота и усамљеност, посебно у метрополама које се нагло шире (нарочито у земљама са неуједначеним регионалним развојем). Треба, међутим, истаћи и очигледне позитивне стране и повољности електронских друштвених и професионалних мрежа као што су facebook, twitter и linkedln (<http://techtips.salon.com/facebook-twitter-4166.html>).

Критичари глобализације даље истичу да она превасходно служи економским интересима транснационалне, глобално владајуће капиталистичке класе. Суперсиле креирају међународну економску и другу политику према својим потребама, па глобализација, у којој су потребе једних (развијених) приоритетне у односу на потребе других (неразвијених) у суштини представља недемократски процес. Радикални критичари глобализације посматрају ово као нови вид (софистициране) колонијализације, у којој се мултинационалне корпорације и моћне међународне институције искрцавају на обале неразвијених земаља наоружане не пушкама и топовима већ коферима пуним комерцијалних пројеката, уговора и неповољних кредита.²² На примјер, кредити се додијељују али држава корисник мора да их потроши у иностранству за куповину опреме или ангажовање мултинационалних компанија за реализацију пројеката и извођење радова. Осим тога, компаније се служе и неетичним облицима пословања од којих је најраспрострањеније подмићивање. С тога је 1997. године Организација за економску сарадњу и развој (OECD) донијела конвенцију о сузбијању подмићивања страних јавних функционера у међународним пословним трансакцијама, коју је потписало око 40 држава. Антикорупцијску конвенцију Организације уједињених нација (UNCAC) из 2003. године до сада је ратификовало више од 160 држава.²³

Недавна драматична збивања у земљама Сјеверне Африке и Блиског Истока (Египат, Либија, Сирија, Ирак) су великим дијелом посљедица токова и демократских тенденција у тим земљама (стимулисаним, између осталог, и олакшаним комуникацијама и преносом информација преко мобилне телефоније и интернета), али су промјене подстакнуте од стране најмоћнијих сила добрим дијелом и због њиховог интереса за приступ или контролу богатих нафтних извора и других богатстава у тим земљама. Наметање процеса демократизације и економско-социјалног развоја западног типа, те увођење глобалног војног поретка, може да доведе до изазивања или

²¹ A. L. Rappa, *Globalization – power, authority, and legitimacy in late modernity*, 2nd edition. ISEAS, Singapore (2011).

²² D. Armstrong, T. Farrell, B. Maignashca, eds., *Governance and resistance in world politics*. Cambridge University Press, Cambridge (2003); J. R. Saul, *The collapse of globalism and the reinvention of the world*. Atlantic Books, London (2005); Видјети такође прилог: P. Duhamel, *Globalisation*. <http://www.pmm.qc.ca/salami/English/mondial.html>.

²³ Црна Гора је сукцесорском изјавом депонованом код генералног секретара УН 2006. године приступила Конвенцији УН о боби против корупције и Конвенцији УН за борбу против транснационалног организованог криминала.

продубљивања оружаних сукоба у дијеловима свијета са веома различитим историјско-културно-религијским коријенима и наслијеђем.²⁴

По ријечима Хенрија Кисинџера, у земљама у развоју се формира глобализована елита повезана богатством и заједничким интересима и вриједностима, док се шира популација у тим земљама посвећује етничким и идентитетским питањима, истичући опасности од хегемоније глобализације, која се често поистовећује са америчком доминацијом.²⁵ По ријечима Muhammada Yunusa, бангладешког нобеловца за мир, глорификација духа предузетништва довела је до стварања једнодимензионалних људских бића, мотивисаних једино профитом.²⁶ Joseph Stiglitz сматра да преурањено увођење либерализације на тржишту капитала у мање развијеним земљама може да доведе до економске нестабилности, повећања сиромаштва и уништења средње класе у тим земљама.²⁷ Dani Rodrik са Харвардског универзитета тврди да су тржишни подстицаји, макроекономска стабилност и јаке институције непходни за економски развој, али да свака земља мора да пронађе свој економски пут и начин инвестирања, сагласно својим приликама, могућностима и ограничењима.²⁸ Свјетска финансијска криза из 2008. године је изазвала недоумице о перспективи и правцу даље глобализације.

Опасност од глобализације је такође што она временом може да доведе до блијеђења или губљења идентитетских, историјских, културних и језичких особености малих народа и држава. Глобализација не само да модернизује већ и вестернизује културе малих народа, а енглески језик све више постаје доминантан језик. Јавља се опасност од разарања етничких култура и лингвизида, тј. лингвистичког, културног и традицијског геноцида.²⁹ Ово као последицу има смањење разноликости ширег региона којем држава припада, што је не ријетко био важан и вриједан атрибут тог региона, упркос активностима организација као што је UNESCO на заштити културне разноликости. Одливом талентованих и високоспецијализованих стручњака из неразвијених земаља развија се синдром друштвене деменције у тим земљама.³⁰

Заступници антиглобализације сматрају да је најбоља реакција на глобализацију не супротставити јој се директно, већ јој се прилагодити у циљу стицања максималне користи од ње. Другим ријечима, прихватити глобализацију али не у њеној неолибералној форми. Иако је неолиберализам замишљен као спој капитализма и демократије са економским и политичким слободама, у пракси је економска власт у

²⁴ R. Devetak, C. W. Hughes, eds., *The globalization of political violence*. Routledge, Taylor & Francis Group, London (2008); E. Bielsa, C. W. Hughes, eds., *Globalization, political violence and translation*. Palgrave Macmillan, New York (2009).

²⁵ H. A. Kissinger, *Does America need a foreign policy?* Simon and Schuster, New York (2001).

²⁶ Црква упозорава на штетност претеране усхићености материјалним добрима (*Основи социјалне концепције Руске православне цркве*, стр.89, Беседа, Нови Сад, 2007). Својевремено, у својој енциклици *Centesimus annus* из 1991, папа Јован Павле II даје повољну оцјену слободној економији и демократији, под условом да су праћени солидарношћу (Папско веће за правду и мир, *Основе социјалог учења Католичке цркве*, стр. 55, Београд, 2006).

²⁷ J. Stiglitz, *Globalization and its discontents*. Allen Lane, London (2002).

²⁸ D. Rodrik, *One economics, many recipes: globalization, institutions, and economic growth*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey (2008).

²⁹ <http://www.buzzle.com/articles/pros-and-cons-of-globalization.com> (2004).

³⁰ Д. П. Вукотић, Ризици информационе технологије за културни идентитет народа, *Бесједе и огледи (III)* – *Научно-етичке недоумице*, стр. 119-122. ЦАНУ, Подгорица (2001).

рукама најмоћнијих капиталиста и њихових центара моћи. Jan Scholte сматра да је глобализација довела до повећања несигурности, неједнакости и слабости у демократији, али да се ове негативне посљедице глобализације могу у великој мјери приписати неолибералној политици која је превладала од осамдесетих година прошлог вијека (ера Роналда Регана и Маргарет Тачер).³¹ Наличје глобализације представља и то што мултинационалне компаније у области информисања могу умногоме да обликују јавно мњење, које не одговара стварној или пуној истини, уколико је то у интересу одређених центара моћи и крупног капитала (медијска глобализација).

Постоје глобални покрети против економске доминације мултинационалних или транснационалних компанија, као што је покрет против Међународног монетарног фонда, Свјетске банке, Свјетске трговинске организације,³² против дјечјег рада, покрети за заштиту животне средине, права животиња, и други. Мултинационалне корпорације се оптужују да максимизирају профит на рачун јефтине радне снаге, нарушавајући стандард сигурности на раду, угрожавајући природну средину, игноришући законодавство, независност и сувереност малих земаља, итд. Wikipedia наводи коментаре о експанзији глобализације у сфери економике који је описују као тржишни фундаментализам.³³ Глобализација се квалификује као процес експанзије хиперкапитализма, који доминантно служи интересима богатих и моћних држава и амбицијама мултинационалних компанија у њиховој бескрупулозној утрци за зарадом. Многи угледни економисти, укључујући нобеловце Amartya Sena, James Tobina и Joseph Stiglitz, су, сваки на свој начин, допринијели покрету антиглобализације, указујући или протестујући против њених негативних страна. На примјер, Joseph Stiglitz,³⁴ бивши главни експерт Свјетске банке и економски савјетник америчког председника Клинтона, након своје смјене, изнио је низ оштрих оцјена и критика о дјеловању ММФ-а и Свјетске банке, укузујући на подмићивање политичара у земљама које иностраним фирмама продају националне нафтне компаније, телекомуникације, енергетске погоне и другу виталну инфраструктуру у бесцјење. Актуелне владе у Куби и Венецуели описују глобализацију и нови свјетски поредак као узурпацију глобалне силе која их, концентрацијом моћи у својим рукама, намеће мање развијеним земљама присилно, уз тврдњу да је најбољи одговор на њу антиглобализам и антиимперијализам. С друге стране, центри финансијске моћи пружају или наговјештавају финансијску и другу помоћ за промјену влада у тим земљама.³⁵

³¹ J. A. Scholte, *Globalization – a critical introduction*, 2nd edition. Palgrave, Macmillan, New York (2005).

³² О тензији између основних социјалних права дефинисаних у актима Међународне организације рада (ILO) и интереса међународних економских институција (IMF, WB, WTO), видјети монографију: С. Kaufmann, *Globalisation and labour rights*. Hart Publisdhing, Oxford (2007).

³³ http://en.wikipedia.org/wiki/Anti-globalization_movement.

³⁴ Поред Нобелове награде за економске науке коју је подијелио 2001. године са G. A. Akerlofom и A. M. Spenceom, Joseph Stiglitz је био водећи аутор дјела *Intergovernmental Panel on Climate Change*, награђеном 2007. године Нобеловом наградом за мир.

³⁵ T. Anderson, Venezuela's "demonstration effect": defying globalization's logic. *North American Congress on Latin America – NACLA* (2005); <http://venezuelanalysis.com/analysis/1418>.

Закључак

Упркос њеним наличјима (софистицирани колонијализам, маргинализација држава, пријетња културном идентитету, продубљивање јаза између развијених и неразвијених земаља, богатих и сиромашних грађана, бесумучна трка за профитом и материјалним добрима на уштрб духовних и моралних вриједности и здравља планете), глобализација је економска и друштвена реалност која се неумитно одвија, интензивира и шири. Изазов у том процесу је постизање хармоничнијих глобалних односа и сарадње, спречавање конфликта, и пружање једнаких шанси за развој, бољи живот и будућност људи у свим дијеловима свијета. Образовање мора да буде доступно свима, а здравље да стекне статус универзалног људског права. Међународни поредак и односи у процесу глобализације треба да почивају на принципима демократије, равноправности и једнакости, а не на експанзији и максимизирању профита мултинационалних компанија. У процесу интеграција мање развијене државе треба да чувају свој историјски, културни и језички идентитет. Еколошки ризици, глобално загријевање и климатске промјене су универзални проблем. Напори за заштиту животне средине (питке воде, чистог ваздуха, флоре и фауне), нарочито у мање развијеним земљама са неодговарајућим законима о очувању средине, морају да се повећају упоредо са експанзијом глобализације. Упркос предузетим мјерама и акцијама изгледи за савлађивање тероризма су се погоршали, а не побољшали. Средства уложена за искорјењивање сиромаштва, глади и болести на планети су умањена. У сахарском дијелу Африке, од свих болести, инфективне и паразитске болести, преваходно сида и маларија, су узрок за више од 50% укупног морталитета међу становништвом од 15 до 45 година старости. Живимо у свијету у коме и даље 30 милиона дјеце годишње, тј. скоро 350 дјеце на сат, умире од глади. Прогрес у остваривању миленијумских циљева, зацртаних Миленијумском декларацијом УН из 2000. године, о искорјењивању сиромаштва и глади, основном образовању, једнакости међу половима,³⁶ смањењу морталитета дјеце и мајчинском здрављу, борби против сида, маларије и других болести, заштити средине и глобалном партнерству за развој недовољно је брз и ефикасан. Либерализација тржишта рада довела је до својеврсне глобалне анксиозности због природе и обима посла и страха од губитка запослења, што је довело до експлозивног раста исцрпљености (*burn-out, karoshi*),³⁷ депресије и психосоматских болести. За рјешавање свих ових проблема, као и за даље унапређење позитивних страна глобализације, непходни су на демократским основама интензивнији, координиранији и промишљенији напори економских, политичких и социјалних актера на локалном и глобалном нивоу.

³⁶ У појединим дијеловима свијета грађанска и политичка права жена су још увијек угрожена, на њихову самосталност се не гледа са одобравањем, репродуктивна права и контрола рађања су ограничени, насиље и силовање су чести, присутни су сексуална експлоатација, женско ропство и трафикинг. Протокол о спречавању, сузбијању и кажњавању кријумчарења људи, нарочито жена и дјеце (*Trafficking Protocol*) донешен је од стране УН 2000. године (http://en.wikipedia.org/wiki/Human_trafficking).

³⁷ На јапанском језику ријеч *karoshi* означава “смрт усљед претјераног рада”, тј. изненадну смрт запосленог на мјесту рада усљед преоптерећености послом (*occupational sudden death*), <http://en.wikipedia.org/wiki/Karoshi>.